

Agata Szepe: Imperium „Mapy i terytorium”

Doktorantka w Zakładzie Hebraistyki Uniwersytetu Warszawskiego
Absolwentka indywidualnych studiów międzyobszarowych w obszarach nauk humanistycznych i nauk społecznych UW
44-151 Gliwice
Ul. Tokarska 179
agata.szepe@student.uw.edu.pl

Abstract: The Empire of ‘The Map and the Territory’

‘The Map and the Territory’ by Michael Houellebecq can be interpreted in the perspective of biopolitical models. Initiated by Foucault, biopolitical models were developed among others by Hardt and Negri. Action, storytelling and pastiches used in ‘The Map and the Territory’ show that values of ‘the Empire’ influencing the construction of the novel on different levels. The Empire controls the Multitude, to produce the capital. In the novel can be seen different types of material and immaterial work, described by Hardt and Negri. Similarly to the vision of Empire, in the novel differences between nature and culture vanish, while the society becomes more and more diversified and unpredictable. Other biopolitical models can be useful in interpreting the novel as well.

Keywords:

Biopolitics, Empire, Houellebecq, The Map And The Territory, Novel

Abstrakt:

Powieść ‘Mapa i terytorium’ Michela Houellebecqa może być zinterpretowana z perspektywy modeli biopolitycznych. Ukuty przez Foucault termin „biopolityka” był używany m.in. przez Hardt i Negri. Sposób prowadzenia akcji, narracja i pastisze używane w „Mapie i terytorium” wpływają na konstrukcję powieści na różnych poziomach, wskazując na wartości „Imperium”. Imperium kontroluje multitudę, aby produkowała kapitał. W powieści przedstawiono różnego rodzaju pracy materialnej i niematerialnej, opisywane przez Hardt i Negriego. W powieści znikają różnice między naturą i kulturą w podobny sposób, co w wizji Imperium. Równocześnie społeczeństwo staje się bardziej zróżnicowane i nieprzewidywalne. Inne modele biopolityczne otwierają kolejne możliwości interpretacyjne.

Słowa kluczowe:

biopolityka, Imperium, Houellebecq, Mapa i terytorium, powieść

Imperium „Mapy i terytorium”

„Mapa i terytorium”, Michaela Houellebecqa to powieść-diagnoza. Umieszczenie akcji we współczesności, nie jest oczywiście przypadkiem; czytelnik z łatwością rozpoznaje analogie do

sposobu działania społeczeństwa zachodniego epoki ponowoczesnej. Intertekstualność¹ powieści i jej tematyka społeczna, która nie ogranicza się do państw narodowych, umożliwia obserwowanie zbieżności konstrukcji świata przedstawionego z modelami biopolitycznym. Biopolityka to zjawisko definiowane w różny sposób, jednak wspólna dla wszystkich koncepcji jest refleksja nad związkami biologii lub życia człowieka z koncepcjami politycznymi i sposobami sprawowania władzy. Rzeczywistość „Mapy i terytorium” w zaskakująco silny sposób czerpie z jednego z modeli biopolitycznych – Imperium M. Hardta i A. Negriego.

Michael Foucault jako pierwszy opisał biopolitykę nie jako uniwersalną wizję człowieka, ale jako specyficzną formę rządzenia, która powstała w czasach współczesnych. A. Negri i M. Hardt nazwali ją „reżimem biowładzy”. Ich model bazuje na niektórych założeniach Foucault, zwraca jednak uwagę na wiele innych zagadnień, wyciągając z nich odmienne wnioski. Obraz rzeczywistości, na którą składają się wielorakie rodzaje dyskursu, wykorzystywanego przez władzę, koresponduje z intertekstualnością utworu Houellebecq. Powieść Houellebecq przedstawia podobny obraz współczesności: rodzaje zawodów, stosunek jednostek do otaczającej ich rzeczywistości, sposób myślenia i wartości. Imperium może być rozumiane jako zasada, przenikająca świat przedstawiony powieści na wszystkich poziomach narracji, konstrukcji bohaterów, symbolicznych rekwizytów oraz wątków akcji. Na tego typu interpretacje może wskazywać intertekstualne nawiązanie do „Imperium” M. Hardta i A. Negriego.

Ojciec Jeda jest zafascynowany postacią Williama Morrisa, XIX-wiecznego malarza. W kluczowej rozmowie z synem, kiedy zwierza mu się z całe życie, nawiązania do idei Morrisa pełnią istotną rolę. Również w rozmowie z Michaëlem Houellebecqiem Jed dopytuje się o tego artystę i otrzymuje wyczerpujące informacje na temat jego życia i prezentowanych poglądów. Mottem „Imperium” jest wypowiedź Williama Morrisa: *Ludzie toczą i przegrywają bitwy, a to o co walczyli i tak nadchodzi mimo ich porażki, po czym okazuje się nie tym, o co szło, więc inni muszą podjąć tę samą sprawę pod nowym sztandarem*². Sprawą, o którą ojciec Jeda i jemu podobni ludzie walczyli jest zmiana istniejącego porządku społecznego, nastawionego na odrzucenie przeszłości i zapatrzonego w przyszłość. „Tym, co nadeszło” okazuje się porządek świata, panujący w czasie trwania dorosłego życia Jeda.

Według A. Negriego i M. Hardta współczesnym paradygmatem władzy jest reżim biowładzy – Imperium. Kontroluje ono – poprzez biopolitykę - całe społeczeństwo (zwane multitudą), aby jak najefektywniej wytwarzało kapitał³. Jak stwierdzają M. Hardt i A. Negri: *„suwerenna władza przybrała nową postać, stając się układem narodowych i ponadnarodowych organizmów, złączonych wspólną logiką rządzenia. Tę nową, globalną formę suwerenności nazywamy Imperium*⁴. Reguły biopolityki stają się nieodłącznym aspektem rzeczywistości, na takiej samej zasadzie jak prawa fizyczne, rządzące światem

¹ Intertekstualność oraz cechy tekstów postmodernistycznych na podstawie: A. Graham, *Intertextuality*, New York, Routledge, 2000, s. 224 oraz: R. Nycz, *Tekstowy świat. Poststrukturalizm, a wiedza o literaturze*, Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS, 2000.

² M. Hardt, A. Negri, *Imperium*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B, 2005.

³ Ibid., s. 37-57.

⁴ Ibid., s. 8.

materialnym. Autorzy koncepcji Imperium mają negatywny stosunek do współczesnego, biopolitycznego porządku świata. W powieści „Mapa i terytorium”, tak jak w koncepcji A. Negriego i M. Hardta ideologia miesza się z rzeczywistością zarówno na poziomie całego świata przedstawionego, jak i w życiu poszczególnych jednostek. Zastosowane w powieści pastisze mogą wskazywać na wizję biopolitycznego reżimu.

Według A. Negriego: *[biopolityka] daleka jest od eliminowania istniejących narracji, faktycznie produkując je i reprodukując (w szczególności narracje ideologiczne), aby waloryzować własną władzę*⁵. W świecie przedstawionym powieści Houellebecq różny typy dyskursu, zawarte w środkach masowego przekazu, skutecznie wniknęły w podświadomość jednostek. Pastisze są obecne nie tylko na poziomie narracji, ale również stosowane we fragmentach dialogów, mowy zależnej, czy pozornie zależnej. Autor „Mapy i terytorium” jasno wskazuje na zastosowaną przez siebie stylistykę: w podziękowaniach potwierdza, że inspirował się notkami z francuskiej Wikipedii. Według A. Negriego i M. Hardta przesłanie Imperium jest tak nierozłącznie związane ze współczesną rzeczywistością, że trudno jest ustalić granice między ideologią i nie-ideologią. Pastisze zastosowane w wypowiedziach bohaterów mogą być interpretowane jako dyskretna zachęta do efektywnej pracy na rzecz reżimu biowładzy. Pozbawiają w jednostkę umiejętności samodzielnego myślenia i czynią ją podatną na ideologizację. W rzeczywistości „Mapy i terytorium” obiektywność informacji nie istnieje.

Gdy komisarz Jasselin obserwuje rozkładające się zwłoki Houellebecq, narrator stwierdza: *Jasselin (...) zdał sobie sprawę, że jeżeli ma znieść widok tego miejsca zbrodni, musi na kilka minut przyjąć punkt widzenia muchy, jej niezwyklej obiektywność*⁶. Następujące po tym zdaniu refleksje bohatera, wyrażone w mowie pozornie zależnej, są pastiszem hasła „muchy”, umieszczonego w Wikipedii. Punkt widzenia muchy nie jest więc w żadnym wypadku wyobrażeniem bohatera o tym, jak działa percepcja owada. Każda myśl postaci jest tak prześląknięta informacjami zawartymi w środkach masowego przekazu, że trudno stwierdzić, czy posiadają jakiegokolwiek własne zdanie, które nie byłoby powieleniem zastyszanego sloganu. W tym kontekście stwierdzenie o „niezwykłej obiektywności” muchy może być rozumiane jako ironiczne potwierdzenie totalności reżimu biowładzy. Wszystkie rodzaje dyskursu mogą posłużyć do dyskretnego przekazywania wartości biopolitycznych.

Trzecioosobowy, wszechwiedzący narrator powieści posiada cechy demaskujące mechanizmy działania Imperium. Zastosowanie pastiszu tekstów informacyjnych kwestionuje jednolitość, subiektywny punkt widzenia narratora. Osoba mówiąca w powieści wyraża swoje opinie, jednak czytelnik nigdy nie może być pewien, czy nie jest to kolejne powielenie komentarza, przeczytanego w Internecie, czy usłyszanego w telewizji. Różnorodny narracje zachęcają do wytwarzania kapitału. Narracje „Mapy i terytorium” odzwierciedlają biopolityczny model świata, w którym najważniejsza jest efektywność pracy. Kiedy główny bohater - Jed - odnosi sukces, narrator komentuje to używając ekonomicznego pojęć

⁵ M. Hardt, op. cit., s. 49.

⁶ M. Houellebecq, *Mapa i terytorium*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B, 2011, s. 245.

„kształtowanie się cen” oraz określając „cenę rynkową”⁷ głównego bohatera. Użycie metonimii – zastąpienie nazwy fotografii przez osobę jej twórcy, wskazuje na przedmiotowe traktowanie człowieka. Jest on poddany procesom, mającym na celu jak najefektywniejsze wykorzystanie pracy. Gdy policjanci prowadzą śledztwo dotyczące morderstwa Houellebecq, komentarz narratora przybiera postać języka prawnego⁸. Opis ma związek z ich pracą, ponieważ dotyczy prawa prywatności korespondencji, które chcieliby przekroczyć, aby być skuteczniejsi.

Władza w systemie Imperium obejmuje wszystkie sfery życia człowieka, włączając w to umysły i ludzkie ciała⁹. Imperium dąży do tego, aby jego cele były podświadomie akceptowane przez każdą jednostkę i dobrowolnie przez nią realizowane. Jako przykład może posłużyć rozmowa Jeda z ojcem. Jed pyta swojego ojca, znanego architekta, dlaczego nie przestanie pracować, skoro wykonywany przez niego zawód pochłania cały jego czas i nie przynosi satysfakcji. Argumentuje, że zarobione przez ojca pieniądze wystarczyłyby już na dostatnie życie. Narrator porównuje reakcję ojca Jeda do zagubienia małego dziecka, które nie jest w stanie zrozumieć, o czym się do niego mówi. Jego pytanie retoryczne: *A co niby miałbym robić?*¹⁰ może być symbolem podświadomej akceptacji celu Imperium – wytwarzania kapitału – jako jedyne go sensu życia jednostki. W innym miejscu Jed stwierdza, że wśród ludzi z jego otoczenia wszystkie działania są skupione wokół pracy. Zajmuje ona większą część życia i jest ważniejsza, niż inne wartości np. rodzina, na którą decydują się tylko nieliczni¹¹. Fabuła potwierdza jego obserwacje.

Wiele analogii do idei biopolityki ujawnia się na poziomie akcji. Większość bohaterów działa zgodnie z przedstawioną przez Jeda charakterystyką współczesnego mu człowieka. Dzieje się tak niezależnie od tego, czy praca daje im satysfakcję, czy też nie. Główny bohater, chociaż krytykuje ojca, poświęca całe swoje życie karierze artystycznej. Stwierdzając, że pragnie w swoim życiu tylko jednego: *bycia użytecznym*¹², akceptuje wartości Imperium. Cele życiowe wyznaczone są przez różne etapy twórczości – fotografię narzędzi, map, portrety pracujących osób, instalacje. W przeciwieństwie do ojca może sobie jednak pozwolić na zajmowanie się tym, co go fascynuje, ponieważ jego obrazy trafiają w gusta odbiorców. Ojciec Jeda jest zmuszony do porzucenia stylów architektonicznych, które podziwiał, ponieważ nie ma popytu na tego typu usługi.

W powieści pasje jednostek mogą być wykorzystane do motywowania ich do jeszcze lepszej pracy. Osoby, których zainteresowania nie zaspokajają zapotrzebowania rynku, rezygnują z nich, zadawalając się sukcesem finansowym. Współpracownicy Jeda, przedstawiciele firmy Michelin, czy właściciele galerii również podporządkowują całe swoje życie pracy, motywowani do tego w różny sposób. Kiedy Jed i jego kochanka Olga muszą wybrać między rozwojem kariery, a kontynuowaniem związku, nie decydują się zrezygnować

⁷ M. Houellebecq, op. cit., s. 82.

⁸ Ibid., s. 298.

⁹ M. Hardt, A. Negri, op. cit., s. 39.

¹⁰ M. Houellebecq, op. cit., s. 102.

¹¹ Ibid., s. 92.

¹² Ibid., s. 323.

z pracy. Narrator, komentując ich decyzje sakralizuje wytwarzanie kapitału, stwierdzając że *osoba na stanowisku kierowniczym (...) powinna dbać i troszczyć się o swoją karierę, jak Chrystus o Kościół*¹³. Po raz kolejny podkreśla to powszechność panowania reżimu biowładzy, który uwzniośla swoją ideologię, zdradza też ironiczny stosunek narratora do wartości Imperium. Istnieją jednostki, które nie przyjęły całkowicie systemu wartości proponowanego przez reżim biowładzy, jednak należą one do mniejszości. Tylko dla komisarza Jasselina i jego żony Hellene praca nie jest priorytetem. Oboje dobrze wykonują obowiązki, jednak to relacje daje im szczęście. Narrator wspomina, że dla współczesnych im ludzi taki ideał jest prawie niemożliwy do osiągnięcia. Symboliczne rekwizyty, wykorzystane w „Mapie i terytorium” demaskują mechanizmy, przedstawione w koncepcji A Negriego i M. Hardta.

Narrator stwierdza, że aby odnieść sukces i zdobyć uznanie publiczności, artysta musi stworzyć spójną wizję świata. Dzieła głównego bohatera symbolizują wartości Imperium. W życiu bohaterów, podobnie jak na obrazach Jeda, na pierwszy plan wysuwa się praca i narzędzia, które pomagają w jej efektywnym wykonywaniu. Portretowane osoby są zdefiniowane przez zawód, jaki wykonują. Tytuł jednej z wystaw Jeda brzmi: *Mapa jest bardziej interesująca od terytorium*¹⁴. Wskazuje ona na konsekwencje życia w świecie opanowanym przez pieniądze: ludzie izolują się coraz bardziej od rzeczywistości i siebie nawzajem, przedmioty wirtualne i materialne stają się ważniejsze od odkrywania świata w całej jego złożoności. Instalacje, tworzone przez Jeda w ostatnich latach życia wskazują na uniwersalną prawdę o przemijaniu. Artysta zdaje się pokazywać, że nawet pod rządami Imperium każdy człowiek musi zmierzyć się z problemem śmierci.

Odtworzenie spójnego, przesłania twórczości Jeda napotyka jednak na trudności. Na różnych poziomach fabuły otrzymujemy sprzeczne informacje. Z jednej strony Jed potwierdza, że jego sztuka ma być odzwierciedleniem zasad rządzących światem. W wywiadzie stwierdza: *pragnę dawać świadectwo światu*¹⁵. Później jednak wyznaje, że jego dzieła są wynikiem *impulsu chwili*¹⁶, a nie spójnym projektem rzeczywistości. Według krytyków prace artysty są *wyrosłe z chłodnej, zdystansowanej refleksji nad światem*. Narrator wyjaśnia natomiast, że są wynikiem *rozstroju nerwowego*¹⁷. Historycy sztuki interpretują je jako *hołd dla pracy ludzkiej*¹⁸. Mogłoby to wskazywać na pozytywny stosunek głównego bohatera do wartości reżimu biowładzy. Jednak kilka wątków dalej bohater Michael Houellebecq formułuje odwrotne twierdzenie: *Jed nie jest wcale artystą zaangażowanym*¹⁹. Sam bohater niewiele mówi o swojej sztuce, ani o poglądach, które chce przez nią wyrazić. Najczęściej ogranicza się do szczegółowego opisu przedmiotów przedstawionych na fotografiach i obrazach. Przejście między jednym cyklem dzieł, a drugim nie łączy się z zmianami światopoglądu. Jed zmienia formy i treści w momentach dosyć prozaicznych zawirowań w życiu osobistym np. po zerwaniu z kochanką. Narrator opowiada o reakcjach fizjologicznych organizmu Jeda, które towarzyszą

¹³ M. Houellebecq, op. cit., s. 90.

¹⁴ Ibid., s. 70.

¹⁵ Ibid., s. 375.

¹⁶ Ibid., s. 377.

¹⁷ Ibid., s. 52.

¹⁸ Ibid., s. 42.

¹⁹ Ibid., s. 166.

zmianom w jego życiu. W interpretacji dzieł wyręczają artystę krytycy i historycy sztuki. To oni wytwarzają „przesłanie sztuki”, podczas gdy motywacje artysty wydają się nieistotne lub zbyt prozaiczne.

Próby odstonięcia przesłania dzieł Jeda, mogą być ironicznym potwierdzeniem biopolitycznej wizji Imperium, w której pieniądze są najważniejsze nawet w dziedzinie sztuki. Artysta rzeczywiście *daje świadectwo światu*, ale w sposób przewrotny; przesłanie dzieł Jeda można sprowadzić do stwierdzenia A. Negriego i M. Hardta: *Nie ma (...) żadnego zewnętrznego punktu widzenia, który można umieścić poza tym obszarem przenikniętym przez pieniądź; nic nie umyka pieniądzwowi*²⁰. Bycie artystą jest postrzegane jako kolejny rodzaj pracy, mającej na celu wytworzenie kapitału. W koncepcji reżimu biopolitycznego, jest to przykład pracy niematerialnej, która stanowi podstawę funkcjonowania współczesnego świata.

A. Negriego i M. Hardta dzieli pracę na materialną i niematerialną²¹. Według autorów teorii, we współczesnym świecie drugi z wymienionych rodzajów pracy coraz częściej zastępuje pierwszy. Również w powieści Houellebecq’a praca opiera się głównie na wytwarzaniu produktów niematerialnych. Widać to zarówno na poziomie fabuły jak również w tematyce cyklu portretów ludzi pracujących, autorstwa Jeda. Krytyk sztuki Won Fu Xin, stwierdza, że twórczość głównego bohatera ukazuje: *warunki produkcji panującej w danym społeczeństwie*²². Typy pracy, przedstawione na obrazach, korespondują z zawodami wykonywanymi przez bohaterów. Można je też podzielić na rodzaje, które wyróżniają autorzy koncepcji Imperium. Według A. Negriego i M. Hardta istnieją trzy typy pracy niematerialnej: wymiana informacji, analiza symboliczna oraz manipulowanie uczuciami. M. Hardt i A. Negri definiują wymianę informacji jako rozumienie istoty problemów i przewyższanie ich oraz twórcze wykorzystywanie wiedzy i komunikacji²³. Jest to według twórców „Imperium” najważniejszy i najbardziej prestiżowy rodzaj pracy niematerialnej.

W powieści Michaela Houellebecq’a wymianą informacji zajmują się między innymi ojciec Jeda i Olga – przedstawicielka firmy Michelin. Ojciec, w rozmowie z Jedem, opisuje swoje obowiązki: rozwiązywanie problemów związanych z kosztami wynajmu siedziby przedsiębiorstwa, walka o klientów oraz negocjacje prowadzone ze współpracownikami²⁴. Olga musi natomiast analizować zapotrzebowanie rynku, wykorzystując dane do wprowadzania korzystnych zmian w firmie. Jej wysoka pozycja materialna potwierdza spostrzeżenia A. Negriego i M. Hardta: wymiana informacji jest strategiczną gałęzią gospodarki. Na portretach Jeda przedstawicielami wymiany informacji są między innymi Bill Gates, Steve Jobs oraz architekt Jean-Pierre Martin.

²⁰ M. Hard, op. cit., s. 47.

²¹ Ibid., s. 300-323.

²² M. Houellebecq, op. cit., s. 106.

²³ Ibid., s. 311-312.

²⁴ Ibid., s. 99-100.

Kolejny typ pracy wyróżniony przez A. Negriego i M. Hardta to manipulowanie symbolami. W przeciwieństwie do wymiany informacji, nie wymaga twórczego myślenia i wysokich kwalifikacji. Na obrazie Jeda wykonuje ją asystentka ds. obsługi telefonicznej²⁵.

Manipulowanie uczuciami ludzkimi jest ostatnim z typów profesji, wymienionych przez autorów „Imperium”. Stanowi ono podstawę całego przemysłu rozrywkowego, ale także służby zdrowia i szeroko rozumianej opieki nad człowiekiem. Jej celem jest wytwarzanie emocji, takich jak: *odprężenie, dobre samopoczucie, satysfakcja, podniecenie, namiętne uczucia*²⁶. W powieści sztuka nie ma wartości samej w sobie, jest istotna jako rodzaj usługi, wytwarzającej uczucia. Wszystkie narzędzia promocji mają na celu przekonanie ludzi o tym, że zakupiony przez nich produkt – dzieło sztuki – zapewni im satysfakcję. Komercyjny charakter sztuki potwierdzają wypowiedzi bohaterów. Jed tytułuje portret znanych artystów, używając pola semantycznego związanego z ekonomią. Według krytyków obraz: „*Damien Hirst i Jeff Koons dzielą między siebie rynek sztuki*” przedstawia analogiczną sytuacja do portretu „*Bill Gates i Steeve Jobs dyskutują o przyszłości informatyki*”²⁷. Artyści są więc wytwórcami kapitału. Jak się okazuje, nie tylko oni. Wg autorów Imperium kapitał wytwarzany jest we współczesnym świecie również dzięki pracy niematerialnej.

Według A. Negriego i M. Hardta praca niematerialna nie wypiera tradycyjnych form pracy materialnej, tylko podporządkowuje ją niematerialnym sektorom gospodarki. Częściowo przenosi ją też w inne obszary globu²⁸. W świecie przedstawionym „Mapy i terytorium” widać pierwszą tendencję. Przedstawiciele firmy hydraulicznej, do której dzwoni Jed, wykonują pracę materialną, jednak ich przedsiębiorstwa opierają się na reklamie i telefonicznej komunikacji z klientem – czyli pracy niematerialnej. Narrator, opisując usługi hydrauliczne, stylizuje wypowiedź na język reklamy²⁹. Przeniesienie większości pracy materialnej do krajów o niskiej pozycji w systemie globalnym Imperium można w powieści Houellebecq’a zaobserwować jedynie pośrednio.

Akcja „Mapy i terytorium” rozgrywa się w Europie Zachodniej: we Francji i częściowo w Szwajcarii, czyli w państwach, w których dominuje praca niematerialna. Wszystkie zdarzenia, dziejące się poza rozwiniętymi krajami europejskimi, na przykład długi pobyt służbowy Olgi w Moskwie, są jedynie zdawkowo wspomniane przez narratora. Informacje polityczne, gospodarcze czy kulturalne, przedstawiane są z punktu widzenia człowieka żyjącego w jednym z wysoko rozwiniętych państw. W powieści Michaela Houellebecq’a dominująca pozycja krajów opierających się na pracy niematerialnej podkreślona jest konstrukcją fabuły, w której zmarginalizowana została rola pozostałych obszarów kuli ziemskiej. Autorzy koncepcji Imperium podkreślają fakt, że praca materialna w krajach rozwijających się jest przekształcana i uzależniana od gospodarek państw, w których przeważa praca niematerialna. Żaden kraj nie rozwija się w izolacji. W „Mapie i terytorium” rola państw

²⁵ M. Houellebecq, op. cit., s. 106.

²⁶ M. Hardt, op. cit., s. 313.

²⁷ M. Houellebecq, op. cit., s. 108.

²⁸ M. Hardt, op. cit., s. 300-304.

²⁹ M. Houellebecq, op. cit., s. 11.

rozwijających się zostaje przemilczana. Fabuła powieści nie wskazuje na ścisły związek ich gospodarek z obszarami wysoko rozwiniętymi.

Zdaniem A. Negriego, zmiany w charakterze pracy wpływają na wizję człowieka we współczesnym świecie. „Mapa i terytorium” pokazuje podobne mechanizmy zmieniające jednostki i społeczeństwo. Ludzi żyjących w Imperium cechuje nieprzerwane, wzajemne oddziaływanie na siebie: zarówno rzeczywiste, jak i wirtualne. Jednostki najczęściej wcielają się w role producentów i konsumentów, a ich interakcje mają na celu przeprowadzanie w możliwie najkrótszym czasie jak najkorzystniejszych transakcji, które odpowiadają wymaganiom obu stron. W powieści takie relacje łączą między innymi artystę Jeda i odbiorców jego sztuki. Główny bohater, razem z właścicielem galerii, analizują sygnały pochodzące z rynku, modyfikując następnie formę i treść wystawy artystycznej. Szybką interakcję umożliwiają nowe technologie.

A. Negri i M. Hardt sugerują, że we współczesnej epoce informatyzacji, człowiek uczy się działać jak komputer, podobnie jak w epoce przemysłowej upodabniał swoje zachowania do maszyny. Urządzenia komputerowe stają się pewnego rodzaju przedłużeniem ciała i zmysłów, pomagają w szybszym dostępie do informacji, dostarczają wrażeń i umożliwiają kontakty społeczne. Bohaterowie powieści Houellebecq, wykonując proste, codzienne czynności, wspomagają się urządzeniami elektronicznymi: od wysyłania maili przez zamawianie biletów lotniczych przez Internet aż do analizowania treści SMS-ów, w celu znalezienia zabójcy Houellebecq. Również w wypowiedziach bohaterów można zauważyć wpływ informatyzacji. Narrator stylizuje język na artykuły z Wikipedii, a bohaterowie sięgają do niej, jako do wiarygodnego źródła informacji. Ich myśli przybierają formę notek w wirtualnej encyklopedii.

Autorzy koncepcji Imperium zwracają wreszcie uwagę na fakt, że dla współczesnego człowieka uczucia i emocje stały się rodzajem produktu, który można wytwarzać, sprzedawać i kupować. W utworze Houellebecq cały przemysł rozrywkowy ma na celu sprawianie człowiekowi przyjemności. Język reklamy pojawia się w wypowiedziach narratora i bohaterów. Bohater powieści, Michael Houellebecq, mówiąc o kupowaniu ulubionych produktów, używa pola semantycznego związanego z miłością. Powieść Houellebecq w sposób wyraźniejszy, niż idea Imperium odsłania konsekwencje nowej wizji człowieka.

W świecie przedstawionym powieści przemysł manipulowania uczuciami nieuchronnie prowadzi do sptyczenia więzi międzyludzkich. Relacja producent-konsument dominuje nad innymi formami interakcji, ponieważ większą część życia bohaterów zajmuje praca. Niewiele ludzi decyduje się na utrzymywanie więzi z rodziną, a życie towarzyskie ogranicza się do kontaktów zawodowych i krótkich romansów. Również informatyzacja prowadzi do wyobcowania jednostki. Rzeczywiste relacje są zastępowane wirtualnymi, co powoduje ich sptyczenie. Przemysł, zajmujący się wytwarzaniem i manipulowaniem uczuciami, zachęca do korzystania z jego usług. Zastępują one bezinteresowne zaangażowanie w życie drugiego człowieka.

Przykładem może być sytuacja ludzi starszych. W większości wypadków ich bliscy nie zadają sobie trudu utrzymywania z nimi kontaktu. Zamiast tego zapewniają im opiekę,

rozrywkę i namiastkę relacji, umieszczając w domach starców. W świecie przedstawionym utwory obraz człowieka, jest podobny do wizji jednostki pod rządami reżimu biowładzy. Analogie można odnaleźć również w koncepcji natury i kultury.

W biopolitycznej wizji A. Negriego i M. Hardta różnice pomiędzy naturą i kulturą zacierają się. Zarówno jedno i drugie zaczyna być w coraz większym stopniu wytwarzane przez człowieka w celu produkcji kapitału. Taką samą wizję odnajdujemy w powieści Michaela Houellebecq, gdzie natura wykorzystywana jest do celów komercyjnych. Narrator opisuje, w jaki sposób przyroda jest „wytwarzana”. Wiejski krajobraz miasteczka Souppes nie jest przykładem harmonijnego współistnienia natury i działalności człowieka. Wszystkie elementy roślinne są wyprodukowane przez specjalistów w taki sposób, aby zaspokajały wymagania turystów. Zachowania roślin, uznawane są za coś wrogiego z punktu widzenia ekonomii i określane takimi epitetami jak „niszczycielska żarłoczność”. W powieści ukazani są również bohaterowie odpowiedzialni za produkcję natury, na przykład prezenter telewizyjny Jean-Pierre Pernaut. To on wypromował modę na naturę oraz „ekologię i autentyczność”³⁰. Wyrażenie „autentyczny” w kontekście powieści przestaje być synonimem prawdziwości i naturalności. Przyroda, która stała się obiektem zainteresowania masowego odbiorcy, jest sztucznym tworem o charakterze komercyjnym. Jest równocześnie fragmentem kultury, który prezenter wyprodukował, tworząc nową modę.

Powieść Michaela Houellebecq w dużo mniejszym stopniu kładzie nacisk na tematy polityczne, interesujące autorów koncepcji Imperium. Konstrukcja „Mapy i terytorium” determinuje takie rozłożenie akcentów. W powieści Houellebecq miejsce akcji nie wykracza poza Europę Zachodnią, podczas gdy A. Negri i M. Hardt główne działania polityczne reżimu biowładzy umieszczają poza tym obszarem. Podstawą władzy politycznej Imperium jest idea *prawowitego stosowania siły*³¹. Aby potwierdzić swoją pozycję, państwa zajmujące wysoką hierarchię w światowym porządku, prowadzą kampanie militarne na innych obszarach Kuli Ziemskiej pod hasłem „interwencji” oraz „walki z terroryzmem”. Aby uzasadnić moralnie używanie przemocy, reżim biowładzy wykorzystuje dobre intencje organizacji humanitarnych, zachęcając je do przeprowadzania tzw. „interwencji moralnych”, w krajach, które nie chcą podporządkować się władzy Imperium. W czasie trwania akcji podkreśla się łamanie praw człowieka na obszarze interwencji, przedstawiając późniejsze użycie siły militarnej jako moralny obowiązek.

W powieści „Mapa i terytorium”, podobnie jak w koncepcji A. Negriego i M. Hardta, organizacje społeczne zostały ocenione negatywnie. W utworze Michaela Houellebecq ich działalność ogranicza się do realiów europejskich. Przedstawiony został epizod interwencji organizacji ekologicznej w działalność „Dignity” - przedsiębiorstwa, przeprowadzającego eutanazje. Narrator w sposób ironiczny zestawia istotę tej interwencji: troskę o populację karpia z kontrowersyjną działalnością Dignity, budzącą poważne dylematy moralne. Wątki akcji humanitarnych są w „Mapie i terytorium” epizodyczne i nie przedstawiają mechanizmów,

³⁰ M. Houellebecq, op. cit., s. 206-207.

³¹ M. Hardt, op. cit., s. 50.

opisywanych przez A. Negriego i M. Hardta. Powieść skupia się na sposobie działania współczesnego, zachodniego społeczeństwa.

Według autorów koncepcji Imperium społeczeństwo staje się coraz bardziej zróżnicowaną, nieprzewidywalną całością: *stanowi nieredukowalną różnorodność, nieskończoną ilość punktów, zróżnicowaną, absolutnie zróżnicowaną całość*³². Porządek biopolityczny stymuluje każdą jednostkę używając wielu rodzajów dyskursu oraz wykorzystując dużą ilość technik do ideologizacji wszystkich aspektów życia. Jednak, jak twierdzi A. Negri, różnorodność jednostek sprzyja możliwościom współdziałania, w celu zniszczenia reżimu Imperium. Narrator powieści Houellebecq, opisując różne ruchy społeczne i ekonomiczne w świecie przedstawionym powieści, określa je jako „anarchiczne” oraz tworzone „na dziko”. Oba określenia sugerują spontaniczność i nieprzewidywalność oraz zakwestionowanie reguł narzuconych przez państwo. W wizji biopolityki, proponowanej przez M. Hardta i A. Negriego mogą być interpretowane jako sprzeciw multitudini wobec reżimu biopolitycznego.

M. Hardt i A. Negri widzą w samodzielnym organizowaniu się społeczeństwa nadzieję na upadek Imperium. W utworze Michaela Houellebecq spontaniczne organizowanie się nie osłabia reżimu biowładzy. „Anarchiczne” ruchy są po pewnym czasie wykorzystywane do komercyjnego pomnażania kapitału. Narrator opisuje jedno z tego typu zjawisk: *geniusz Pernauta poległ na tym, że zrozumiał, iż po latach osiemdziesiątych, latach „kasy i bajer”, ludzie zaczęli marzyć o ekologii, autentyczności, prawdziwych wartościach*³³. Epitet „prawdziwe wartości” jest ironiczny, ponieważ odnosi się do sztucznie wytworzonych produktów, ich reklamy i sprzedaży. Ostatnie wątki fabuły, są ważne dla interpretacji utworu. Nadzieje na upadek reżimu biowładzy okazują się niewielkie.

Akcja rozgrywa się kilkadziesiąt lat po czasach współczesnych autorowi. W koncepcji A. Negriego i M. Hardta, multituda jest w stanie w przyszłości sprzeciwić się Imperium. W „Mapie i terytorium” dzieje się odwrotnie: mimo, że jest to czas nowych, spontanicznych ruchów społeczeństwa, podporządkowują się one wartościom, które A. Negri i M. Hardt przypisują Imperium: *postanowili oni [przybysze z obszarów miejskich] ponownie zaludnić hinterland – próba ta, po wielu bezowocnych wysiłkach, tym razem oparta na dokładnej znajomości praw rynkowych i ich świadomej akceptacji, powiodła się całkowicie*³⁴. W tekście porządek Imperium, mimo że wytworzony sztucznie i teoretycznie możliwy do zmiany, przez cały czas trwania akcji powieści, utrzymuje się przy władzy.

Świat „Mapy i terytorium” jest w wielu miejscach podobny do biopolitycznego porządku, prezentowanego przez A. Negriego i M. Hardta. Jednak idea Imperium jest tylko jedną z możliwych interpretacji powieści Houellebecq. „Mapa i terytorium” prezentuje szerokie spektrum związków biologii lub życia człowieka z koncepcjami politycznymi i sposobami sprawowania władzy. Dalsza eksploracja zagadnienia mogłaby okazać się owocna. Ogólne mechanizmy świata powieści są zbieżne z wizją biopolityki Michaela Foucault, a jej

³² A. Negri, *Powrót: alfabet biopolityczny*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2006, s. 103.

³³ M. Houellebecq, op. cit, s. 20.

³⁴ Ibid., s. 370.

szczegółowe zagadnienia – z modelem M. Hardta i A. Negriego. Konstrukcja powieści pozwala na zastosowanie do jej interpretacji pojęć polityki emancypacji i życia A. Giddensa, czy agambenowskiego pojęcia „nagiego życia” Powieść w różny sposób odpowiada da inne kwestie poruszane przez biopolitykę: problemy współczesnej biologii i genetyki prezentowane przez Bruno Latour, Paula Ruterforda oraz Gesę Lindermann, koncepcję ekonomiczną W. Schultza i Garego S. Beckera oraz pytanie o szczęście w modelu A. Rüstowa i W Röpke. Intertekstualny charakter „Mapy i Terytorium” może być rozumiany jako narzędzie, służące sprecyzowanym celom porządku biopolitycznego, może jednak równie dobrze być opisany jako różnorodność idei we współczesnym świecie, często ze sobą sprzecznych i zwalczających się. Można wierzyć słowom Jasselina, który twierdzi, że ekonomiści nie potrafią formułować naukowo sprawdzalnych przewidywań, co do rozwoju rynku, ponieważ na przeszkodzie stoi natura człowieka; skomplikowana i nieprzewidywalna. Można również przyjąć punkt widzenia muchy albo zajrzeć do Wikipedii.

Bibliografia:

1. Graham, A., *Intertextuality*, New York, Routledge, 2000.
2. Hardt, M., Negri A., *Imperium*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B, 2005.
3. Houellebecq, M., *Mapa i terytorium*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B, 2011.
4. Negri, A., *Powrót: alfabet biopolityczny*, Warszawa: Wydawnictwo Sic!, 2006.
5. Nycz, R., *Tekstowy świat. Poststrukturalizm, a wiedza o literaturze*, Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS, 2000.

